

Vámos Péter tudományos főmunkatárs
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

Zárójelentés

A szovjet tömb és Kína, 1949–1989 című, OTKA K 78484. ny. számú kutatási projektről

Az OTKA támogatásával elvégzett munka a pályázati munkatervben foglaltak szerint zajlott. Az előzetes terveknek megfelelően a szovjet tömb országai és Kína közötti kapcsolatok összehasonlító vizsgálata a magyar levéltári anyagra és a magyar–kínai kapcsolatok alakulására összpontosított. Áttekintettem, összegyűjtöttem és feldolgoztam a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött külügyminisztériumi és pártiratok vonatkozó részeit. Kutattam az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, valamint kínai, orosz és német levéltárakban. Összegyűjtöttem a legfrissebb szakirodalmat (néhány kötetről felkérésre recenziót is írtam), interjúkat készítettem a magyar Kína-politika egykori alakítóival és kínai magyar-szakértőkkel. A kutatási időszak alatt létrejött nemzetközi együttműködési projektek keretében rálátásom nyílt a kelet-közép-európai szocialista országok levéltári anyagának vonatkozó részeire is. Az OTKA által támogatott kutatás eredményeként született publikációk száma 26, a Magyarországon és külföldön tartott előadások száma 23. A kutatási időszak alatt három nemzetközi konferenciát szerveztem és három nemzetközi kutatási projektben vettem részt vezető kutatóként, illetve koordinátorként. Mindezek alapján megállapítható, hogy a vállalt feladatokat és tervezett kutatásokat alapvetően sikerült megvalósítani. Kutatási eredményeimet *A szovjet tömb és Kína, 1949–1989* című könyvben foglalom össze.

*

A szovjet tömb és Kína kapcsolatai a Kínai Népköztársaság (KNK) 1949. október 1-jei létrejöttétől kezdve az 1989-es európai rendszerváltásokig a szovjet–kínai kapcsolatok alakulását követték. Az új kínai állam számára a legfontosabb viszonyítási pont a Szovjetunió volt, mind a szoros barátság évtizedében (1949–1959), mind a szakításhoz vezető időszakban (1959–1969), mind az ellenségeskedés éveiben (1969–1979), mind pedig a kapcsolatok normalizálásának idején (1979–1989).

A kapcsolatok megrontásában Kína játszotta a kezdeményező szerepet, és a viszony javításának folyamatát is jórészt Peking irányította. A nagyhatalmi ambícióit Sztálin halálát követően egyre határozottabban felvállaló kommunista kínai vezetés a hatvanas évektől kezdve fokozatosan nyilvánvalóvá tette, hogy nem kíván a Szovjetunió által vezetett szövetségi rendszer alárendelt tagja lenni. Ez a szándék a KNK első évtizedében az ázsiai térségben kialakított államközi kapcsolatok javításában és a gyarmati sorból kikerült ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok politikai mozgalmával ápolta kapcsolatban mutatkozott meg, a hatvanas évek elején ideológiai viták köntösébe bújtatva jelentkezett, az évtized közepére pedig nyílt hatalmi harcban öltött testet. A hetvenes évek elejére a kínai külpolitika központi kérdésévé a szovjetellenesség vált. Peking – Moszkva ellenében – a lehető legszélesebb egységfront létrehozására törekedett, amelyben minden ország helyet kaphatott, társadalmi rendszertől és ideológiától függetlenül.

Kelet-Közép-Európa önmagában másodlagos szerepet játszott a kínai külpolitikában, ahogy a Kínával fenntartott kapcsolatok – gazdasági, kereskedelmi szempontból legalábbis – a térség országai, így Magyarország számára sem voltak elsődlegesen fontosak. A széleskörű kapcsolatrendszer létrejöttében az játszotta a döntő szerepet, hogy a negyvenes évek végére mind Kína, mind Kelet-Közép-Európa a Szovjetunió által vezetett szocialista világrendszer részévé vált.

A kelet-közép-európai szocialista országok és Kína Szovjetunióhoz fűződő viszonyában van egy alapvető különbség. Míg az európai csatlósállamok a fegyverek árnyékában, külső kényszer hatására vették át a szocializmus építésének szovjet modelljét, addig a kínai kommunisták egy évtizedes Japán-ellenes küzdelem és hosszú polgárháború után, önként léptek szövetségre a Szovjetunióval, és a sztálini szovjet rendszert is önálló döntésük alapján, szovjet katonai nyomás nélkül vezették be. A szovjet–kínai szövetség létrejöttében a két óriás hatalmi érdekeinek egybeesése játszotta a legfontosabb szerepet.

A Kínai Kommunista Párt (KKP) legitimációja is jóval erősebb volt, mint az európai szocialista országokban uralkodó állampártoké. A KKP ugyan a Komintern támogatásával és irányításával alakult meg még 1921-ben, azonban a negyvenes évek második felében külső segítség nélkül volt képes véghezvinni az országegyesítést. A független népköztársaság kikiáltása véget vetett a „szégyen évszázadának”, amikor Kína idegen befolyás alatt állt. A „Középső Ország” korábban évszázadokon keresztül a civilizált világ közepe volt, a 19. század közepén azonban megszegyenítő vereségeket szenvedett az imperialista hatalmaktól. A KNK megalakulásakor, amikor Mao Ce-tung kijelentette, hogy a „kínai nép talpra állt”, azt is hozzátette, hogy a „hatalmas, bátor és szorgos” kínai népnek meg kell szabadulnia a külföldi elnyomástól.

A kínai–szovjet viták jellegét, módszereit és kimenetelét az határozta meg, hogy Kína nem fogadta el a „fiatalabb testvér” státust. Az egyenlőtlenség és a kisebbségi érzés kibékíthetetlen ellentétben állt a központiségen és a kulturális felsőbbrendűségeken alapuló hagyományos kínai világnézettel. A hatvanas évektől Mao azt igyekezett bebizonyítani, hogy a Szovjetunió nem érdemes és nem is alkalmas a nemzetközi kommunista mozgalom vezetésére, mert az ideológiai revizionizmus útjára lépett, letért a szocializmus építésének lenini útjáról és a kapitalizmus restaurálásába fogott. Mao szerint ezt többek között az is bizonyította, hogy Moszkva, miközben a békés egymás mellett élést hirdette az Egyesült Államokkal, Kínával szemben nagyhatalmi, sovinszta politikát folytatott.

Peking tehát a Szovjetunió nemzetközi helyzetének alapját, a Szovjetunióknak a szocialista táborban és a nemzetközi kommunista mozgalomban betöltött vezető szerepét kérdőjelezte meg, majd támadta egyre hevesebben. Maga kívánt a mozgalom élére állni, s ehhez igyekezett megnyerni a Szovjetunió szövetségeseit is. Az európai szocialista országok számára Kína – nagyságának és történelmi hagyományainak köszönhetően – az ötvenes években is a többoldalúságot jelentette, pedig akkor a kínai vezetés azt hangoztatta, hogy a nemzetközi kommunista mozgalomnak csak egyetlen központja lehet, és az a Szovjetunió. Amikor a Moszkva és Peking közötti ideológiai vita nyilvánosságra került, az európai szocialista országok nemzetközi mozgástere látszólag kibővült. Románia a hatvanas évek közepétől önálló álláspontját és függetlenségét hangsúlyozta, Albánia pedig 1961-ben

szakított a Szovjetunióval és Kína mellé állt. Ebben a helyzetben Peking igyekezett a Szovjetunió legszorosabb szövetségeseit (Bulgáriát, Csehszlovákiát, Lengyelországot, Magyarországot és az NDK-t) is a maga oldalára állítani.

Az öt kelet-közép-európai állam felé a kínai politika egységes séma szerint zajlott. Differenciált csak abban az értelemben volt, hogy a helyzettől függően különböző országoknak, különböző időpontokban, a kapcsolatok különböző területein ajánlották a kapcsolatok javítását. E módszer segítségével Kína egyrészt nyomást akart gyakorolni a szovjetekre, ki akarta puhatolni Moszkva szándékait, tisztelni akarta a Szovjetunió és csatlósai közötti szövetség szilárdságát, a szovjetek képességét csatlósaik ellenőrzésére, másrészt versenyhelyzetet akart előállítani, hogy kiderüljön: van-e olyan ország, amely több hajlékonyságot és hajlandóságot mutat a Kínával fenntartott kapcsolatok javítására, mint a többi.

Mivel Kína tevékenysége alapjaiban kérdőjelezte meg és kezdte ki a Szovjetunió vezető szerepét a nemzetközi kommunista mozgalomban, ezért Moszkva a lehető legszigorúbban igyekezett az ellenőrzése alatt tartani a csatlós államok Kína-politikáját. A Szovjetunió mindent megtett annak érdekében, hogy megakadályozzon bármiféle olyan lépést, amely a szovjet pozíciót hátrányosan érinthette volna. A hatvanas évek végén a Kína-politikáknak olyan, mindent átfogó egyeztetési rendszere jött létre, amely egyetlen más relációban, még az Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolatok tekintetében sem működött.

Az egyeztetési folyamat a kapcsolatok minden területére, a lehető legapróbb részletekre is kiterjedt. Kína folyamatosan téma volt a legfelső pártvezetők krími találkozóin, a külügyekkel foglalkozó KB-titkárok megbeszélésein, a KB külügyi osztályok munkatársainak Interkit találkozóin (a kifejezésben a „kit” Kína orosz nevére – Kitaj – utal), a „baráti” nagykövetek pekingi találkozóin, a külügyminisztériumok és a pártközpontok munkatársainak egyeztetésein, a szovjet diplomaták és a kormányhivatalok munkatársainak értekezletein. A „váratlan helyzetek” elkerülése érdekében Moszkva a kölcsönös információcsere fontosságát és a kínaiak differenciáló tevékenységével szembeni egységes ellenállás szükségességét hangsúlyozta. A szovjetek ragaszkodtak a tudományos és technológiai együttműködés részletes ellenőrzéséhez, még az éves kétoldalú kereskedelmi egyezményeket és az export-, illetve importcikkek részletes listáját is engedélyeztetni kellett velük. Moszkvában szabták meg a tömb országokban folyó Kína-kutatás infrastrukturális kereteit és a kutatás irányait is. Az igazodási kényszer és a folyamatos szovjet nyomásgyakorlás hatására a magyar, lengyel, kelet-német stb. vezetés a szovjet állásponthoz és elvárásokhoz igazodva próbálkozott a saját nemzeti szempontok érvényre juttatásával.

A magyar–kínai viszony fő jellemzőjét, ami egyben a szovjet tömb országainak mozgásterét és lehetőségeit is meghatározta, a legpontosabban Kádár János fogalmazta meg 1970 áprilisában az MSZMP KB Politikai Bizottságának ülésén: „Ami a dolog lényegét illeti, ami a mérvadó: a kínai szándékok hogyan viszonyulnak a Szovjetunióhoz. Mi csak bábok vagyunk az ő szemükben.” Kádár azonban rögtön hozzátette, hogy a követendő magyar politika irányelve még ilyen helyzetben is a magyar érdekek lehető legeredményesebb képviselése kell, hogy legyen: „Mindent meg kell tenni, ami a stratégiai célt segíti [vagyis azt, hogy „a kínai kommunistákat, a Kínai Népköztársaságot vissza kell hozni a közös útra”], de

mindent el kell kerülni, ami minket gyengít.” (Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1970. április 7-én megtartott üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/515. ő.e.)

A szovjet tömb és Kína közötti kapcsolatok rendezése és a kelet-európai rendszerváltozások ugyanannak a – szovjetunióbeli változások által indukált – folyamatnak a részei. A nyolcvanas évek közepén a kelet-közép-európai országok azért normalizálhatták kapcsolataikat Kínával, mert a Moszkva és Peking közötti fokozatos politikai közeledés lehetővé tette azt. Moszkva politikájában a változás Gorbacsov hatalomra kerülésével indult meg, amikor a Szovjetunió a belső problémái kezelése mellett nem érzett már elég erőt ahhoz, hogy birodalmának kelet-európai részeit, valamint a Kína nemzeti érdekeit és nemzetbiztonságát közvetlenül érintő ázsiai érdekeltségeit megtartsa.

A szovjet–kínai közeledést és a viszonylagos önállóságot kihasználva a szovjet tömb országai és Kína között a kapcsolatok rendezésére két-három évvel a szovjet–kínai viszony normalizálását megelőzően, 1986–87 folyamán került sor. A Szovjetunió és személyesen Mihail Gorbacsov pártfőtitkárnak kulcsszerepe volt a folyamatok alakításában. Kelet-Közép-Európában azzal, hogy nagyobb szabadságot biztosított szövetségeseinek saját sorsuk alakításában, Kínában pedig példaként szolgált arra, hogy milyen – pozitív és negatív – következményekkel jár a gazdasági és politikai reformok egyidejű bevezetése. Gorbacsov politikája megteremtette a térség országai és Kína közötti kapcsolatok rendezésének lehetőségét és egyidejűleg megfelelő körülményeket teremtett a kelet-közép-európai radikális változások végrehajtásához.

A közeledést az is segítette, hogy a Kelet-Európában és Kínában megindult társadalmi és gazdasági reformok irányukat és szándékaikat tekintve számos hasonlóságot mutattak egymással. A kelet-európai átalakulási folyamat azonban nem állt meg a szocialista rendszer reformjánál, hanem az évtized végén megindult a plurális demokráciává történő átalakulás. A reformfolyamat, amely kezdetben párhuzamosnak tűnt és mindkét fél számára hivatkozási alapként szolgált a kapcsolatok rendezésekor, 1989-re egymástól gyökeresen különböző politikai megoldásokhoz vezetett. Az egykor összetartó erő a különbségek és ellentétek forrásává vált.

*

Az OTKA által támogatott kutatás időszakában megjelent, illetve megjelenés előtt álló önálló tanulmányaim a kapcsolatok több részkérdését érintik. (A zárójelentésben csak a publikációk címét közlöm, a pontos bibliográfiai adatok a közlemények jegyzékében megtalálhatók.)

- Feldolgozzák a magyar–kínai kapcsolatok négy évtizedének egy-egy időszakát:
 - 1956–1966 年匈中关系的变化——来自匈牙利档案馆的有关材料;
 - ‘Mi történt a kínaiakkal?’ Magyar–kínai kapcsolatok, 1956–1966;
 - “Kína változik. Úgy látszik, nekünk is változtatni kell.” Magyar–kínai kapcsolatok az 1980-as években.
- Vizsgálják a Szovjetunióval „szorosán egyeztetett” magyar Kína-politika néhány aspektusát, a differenciáló kínai politikát és a kapcsolatok minden vonatkozására kiterjedő, a hetvenes évektől egyre erősödő szovjet ellenőrzési szándékot:
 - 冷战后半阶段中匈关系的架构;

- 'Következetes, kompromisszumok nélküli harcot folytatunk a maoizmus ellen'. Egyeztetett Kína-kutatás és a magyar sinológia.
- Feltárják a szovjet–kínai kapcsolatok normalizálásának folyamatát:
 - 'Only a Handshake but no Embrace:' Sino-Soviet Normalization in the 1980s. (a tanulmányt tartalmazó kötet a Harvard Cold War Studies Book Series könyvsorozatában jelent meg).
- Elemzik a szovjet–kínai közeledés és a szovjet politika változásának hatását a több országai és Kína kapcsolatára:
 - 中苏关系正常化过程中的中国与东中欧关系;
 - 从和解到疏远: 1980年代后期的中国与东欧国家关系;
 - From Reconciliation to Estrangement: Relations between China and East Central Europe in the late 1980s.
 - The Tiananmen Square "Incident" in China and the East Central European Revolutions.

(Itt jegyzem meg, hogy kínai nyelvű tanulmányaim a *冷战国际史研究 (Lengzhan Guojishi Yanjiu, Cold War International History Studies)* című, a Chinese Social Sciences Citations Index (CSSCI) által minősített folyóiratban jelentek meg. Li Danhui főszerkesztő felkérésére 2014-ben a folyóirat szerkesztőbizottságának tagja lettem – a kelet-közép-európai kutatók közül egyedüliként.)

A kutatási tervben megfogalmazott többi kérdést előadásaimban részletesen tárgyaltam, és a készülő összefoglaló munkában is részletesen tárgyalni fogom. Külföldi előadásaim közül kettőt szeretnék kiemelni. 2009. november 16-án a Harvard University, Fairbank Center for Chinese Studies meghívására "Sino-Hungarian Cooperation in Pursuit of Economic Reforms" címmel tartottam előadást. (A magyar gazdaságirányítási rendszer reformjának Kínára gyakorolt hatásával több tanulmányban, tudományos ismeretterjesztő írásban és előadásban foglalkoztam. Lásd a közlemények listáját.) 2012. október 19-én kínaiul tartottam előadást „Hogyan kezeli az EU Kínát?” címmel a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának Pártirodalmi Kutatóközpontja által szervezett tanácskozáson. A rendezvény címe: „Kína útja: Történelem és valóság: Európai tudósok Kína szocialista útjáról” volt. Előadásomban többek között párhuzamot vontam az Európai Unió és Kína 21. századi kapcsolatai, valamint a szovjet tömb és Kína kapcsolatrendszere között, és kiemeltem a politikák egyeztetésének szerepét.

A projekt keretében végzett kutatásaim egyik fő témájává az ún. Interkit, a Kína-politikák Moszkva által irányított egyeztető és ellenőrző mechanizmusa vált. A témában orosz és amerikai szerzőtársakkal közös publikációt készítettem. Az együttműködés sikerét mutatja, hogy a *The Interkit Story* című tanulmány és dokumentumközlés (<http://www.wilsoncenter.org/publication/the-interkit-story>) kínai nyelven is megjelent ("对华国际真相: 揭开中苏关系最后阶段的史实"; "苏联集团国家有关中国和对华国际文件节选"), és további kutatásokat inspirált az USA-ban, Európában és Kínában egyaránt. Az így látókörbe került új források felkutatása és a kutatási eredmények publikálásra történő előkészítése jelenleg is folyik. A szovjet tömbön belüli politikai egyeztetés mechanizmusa több kutató érdeklődését felkeltette, a témában több tanulmány is született. (Ld. pl: Bernd Schaefer, Jordan Baev, Malgorzata Gnoinska és Li Rui tanulmányait a *New Archives, New Views* című kötetben, valamint Larry Watts tanulmányát a CWIHP honlapján: „A Romanian INTERKIT? Soviet Active Measures and the Warsaw Pact "Maverick" 1965-1989”

http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romani_an_Interkit.pdf)

Az OTKA által támogatott projekt egyik legfontosabb eredménye, hogy az együttműködésnek köszönhetően a kelet-közép-európai volt szocialista országokban megindult a Kínával fenntartott kétoldalú kapcsolatok kutatása. Sikerült olyan kutatási irányokat kijelölni, amelyek a korábban sporadikus kutatásokat rendszerszerűvé tették. A tudományos életben korábban nem tapasztalt párbeszéd alakult ki kelet- és nyugat-európai, kínai, orosz és amerikai kutatók között. Az együttműködő partnereknek köszönhetően a több országot magában foglaló levéltári kutatás angol és kínai nyelvű forrásközléseket, elemzéseket és összefoglaló tanulmányokat eredményezett. A kutatási időszak alatt magam angolul közöltem kínai levéltári forrásokat (*Chinese Foreign Ministry Documents on Hungary, 1956*), kínaiul pedig magyar iratokat (1956–1966 年匈中关系的变化——来自匈牙利档案馆的有关材料).

Az együttműködés különlegessége, hogy az európai volt szocialista országok mindegyikére kiterjed. Így nemcsak a Szovjetunió és szövetségesei között folytatott egyeztetés mechanizmusa tárult föl, nemcsak a Szovjetunióval „szorosán egyeztető” országok (Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, NDK) és Kína kapcsolatainak levéltári dokumentumokra alapuló feldolgozása indult meg, hanem Albánia (Ana Lalaj), Jugoszlávia (Jovan Cavoski) és Románia (Romulus Ioan Budura) is a kutatás látókörébe került. Lalaj, Cavoski és Budura tanulmányai az általam is szerkesztett *New Archives, New Views* című tanulmánykötetben jelennek meg.

Az általam szervezett három konferencia mindegyike nemzetközi összefogással, több intézmény együttes támogatásával jött létre. 2010. február 26–28-án Budapesten, az MTA Történettudományi Intézetében rendeztük meg a „China and the Communist World in the Second Half of the Cold War: New East-Central European Evidence on “Interkit” and the Sino-Soviet Split, 1967-1986. A Documentation Workshop” című műhelykonferencia megrendezését a washingtoni Woodrow Wilson Center for International Scholars Cold War International History Project (CWIHP) és a japán Hokkaido Egyetem Slavic Research Center (SRC). A rendezvényen magyar és külföldi kutatók mellett a magyar Kína-politika alakítói közül is többen részt vettek (Nagy János egykori külügyminiszter-helyettes, Tóth Barna, a Magyar Külügyi Intézet egykori igazgatóhelyettese és Józsa Sándor, az ELTE nyugalmazott docense). 2011. május 12-13-án a németországi Freiburgban, a FRIAS School of History adott otthont az „Interkit’: An International Against China? Policy Coordination and National Interests in the Soviet Bloc in the Second Half of the Cold War” című nemzetközi konferenciának. A konferencia támogatói között szerepelt a sanghaji ECNU Hidegháború-kutató Központ, a CWIHP és az SRC. A 2011. május 12–13-án megtartott konferenciáról szóló információk itt érhetők el:

<http://www.frias.uni-freiburg.de/de/das-institut/archiv-frias/school-of-history/veranstaltungen/TagungVamos>

A konferencia programja itt érhető el:

<http://www.frias.uni-freiburg.de/de/das-institut/archiv-frias/school-of-history/veranstaltungen/4programm-interkit-extern.pdf>

A konferenciáról szóló beszámoló pedig itt:

<http://www.frias.uni-freiburg.de/de/das-institut/archiv-frias/school-of-history/veranstaltungen/tagungsbericht-interkit.pdf>

A konferencián elhangzott előadások átdolgozott változataiból, valamint felkért szerzők tanulmányaiból tanulmánykötet kiadását tervezzük. A kötetet David Wolff-fal, a University of Nottingham professzorával közösen szerkesztem.

Előkészítő munkám eredményeként az MTA TTI (MTA BTK TTI) és a Kínai Társadalomtudományi Akadémia (Chinese Academy of Social Sciences – CASS) Világtörténeti Kutatóintézete között 2010-ben kutatási együttműködés jött létre. A két évre tervezett közös kutatásról szóló megállapodást 2010 szeptemberében kötötték meg a két intézmény vezetői. Az együttműködés keretében kínai kutatók jártak Magyarországon, magyar kutatók pedig Kínában. A projekt első szakaszának lezárásaként „New Archives, New Views: The Relations between China, the Soviet Union and Eastern Europe” címmel 2012. október 18-19-én nemzetközi konferenciát rendeztünk Pekingben, a CASS és az MTA TTI támogatásával. A konferencia anyagát felkért szerzők tanulmányaival kiegészítve a CASS kiadója jelenteti meg 2014-ben, kínai és angol nyelven. A kötetet Huang Lifuval és Li Rui-jal együtt szerkesztettem.

Az OTKA által támogatott kutatásom eredményeinek fontos elismerése, hogy az ECNU Hidegháború-kutató Központjával 2010-ben létrejött együttműködés keretében két nemzetközi kutatási projektet koordinálok. Az egyik Kína és Kelet-Európa kapcsolatát vizsgálja. A támogatók között szerepel a Shanghai Planning Office of Philosophy and Social Science (上海市哲学社会科学规划办公室). A nyolc ország kutatóinak összefogásával zajló, levéltári kutatáson alapuló múltfeltárás célja egy elektronikus adatbázis és dokumentumtár létrehozása, valamint egyes válogatott levéltári dokumentumok kínai és angol nyelven történő publikálása. Shen Zhihua professzorral közösen szerkesztem azt a négy, kínai nyelvű dokumentumkötetet, amelyek évtizedenként mutatják be a szovjet tömb és Kína 1949-1989 közötti kapcsolatát. A kötetek szerkesztésekor felhasználom az OTKA támogatásával összegyűjtött magyar és kelet-európai levéltári dokumentumokat is. A 2012 őszén indult újabb projekt az 1945–1989 közötti kelet-európai változások dokumentumainak összegyűjtését és rendszerezését célozza (东欧各国冷战时期档案收集和整理). A munka közvetlenül a Kínai Népköztársaság kormányának irányítása alatt működő Országos Filozófiai és Társadalomtudományi Tervhivatal (全国哲学社会科学规划办公室 – National Planning Office of Philosophy and Social Science, PRC) támogatásával folyik. A minisztériumi szintű szervezet vezetői elmondták, hogy ez az első olyan általuk támogatott kiemelt projekt, amelyben külföldi állampolgár is vezető kutatóként szerepel.

*

Végül meg kell említenem a kínai levéltári dokumentumokhoz való hozzáférés kérdését. 2008-ban, az OTKA pályázatomban beadásának idején hivatalos kínai tájékoztatás szerint a pekingi külügyi levéltárban őrzött dokumentumok kutathatóvá tételét előre eltervezett menetrend szerint tervezték. Azóta kiderült, hogy a korábbi publikációim fő forrásául szolgáló kínai külügyi levéltár 2008 óta nem tett hozzáférhetővé újabb, 1965 utáni iratokat. Sőt a kutatást tovább nehezítették azzal, hogy a dokumentumok 95 százaléka esetében megtiltották fénymásolat készítését (a fotózás sosem volt megengedett). Kópiát csak az

újságcikkekről lehetett kérni, a kínai nyelvű iratok többségéről csak kézzel lehetett jegyzetet készíteni. Ezt a nehézséget kínai kollégák segítségével még át lehetett hidalni. 2013-ban a helyzet tovább romlott, a külügyi levéltár korábban kutatható anyagait gyakorlatilag zárolták, a levéltár anyaga azóta sem kutatható.

A helyzet Hongkongban és Tajvanon egészen más, a forrásokhoz való hozzáférést nem korlátozzák politikai szempontok. A hongkongi Chinese University, Universities Service Centre gyűjteményében sikerült összegyűjtenem a kínai szárazföldön nem hozzáférhető *Neibu Cankao* (Belső Használatra) című kiadványból a magyar–kínai kapcsolatokra vonatkozó írásokat. Tajvanon a Kínai Köztársaság külügyminisztériumának 1975-ig kutatható iratanyagát az Academia Sinica Újkortörténeti Kutatóintézetének levéltárában tekintetem át.

*

Összességében elmondható, hogy az OTKA-támogatás nemcsak a levéltári alapkutatás elvégzését és az anyag feldolgozását, szerkesztett kötet, könyvfejezetek, folyóirat-tanulmányok, forrásközlések publikálását és nemzetközi konferenciákon való részvételt tette lehetővé, hanem az előzetes elképzeléseket messze meghaladva intézményesült nemzetközi együttműködések létrehozásában is fontos szerepet játszott. Ahogy a publikációimban is megtettem, a zárójelentést azzal zárom, hogy megköszönöm az OTKA támogatását, amelyet a szovjet tömb és Kína kapcsolatainak kutatásához nyújtott.

Budapest, 2014. június 1.

Vámos Péter